

KULTURKRÓNIKA

THOMAS MANN ÉS A HUMANIZMUS

A szellemi együttműködés népszövetségi bizottságának június hó elején tartott budapesti ülésén hangzott el Thomas Mann hitvallása a humanizmusról. A humanizmusa miatt száműzetésben élő író — mert egyéb „bűne” aligha van — ezeket mondotta: a humanizmus nem filológiai fogalom, hanem mindenekelőtt szellemi magatartást jelent a fanatizmussal szemben és nyílt állásfoglalás: az igazságkeresés, a derű, a türelem mellett. A humanista lelkiség ellentétben áll a göggel, amely az igazság birtokában hiszi magát. Európa a humanizmussal él vagy bukik. És csak akkor él, ha a humanizmus felfedi férfias jellegét. Műilitarista humanizmusra van szükség, amely harcra kész a szabadság és az értelem jogainak védelmében. — Thomas Mann megnyilatkozása üditően különbözik ama humanisták vallomásaitól, akik szemében a humanizmus tartalma legfeljebb annyit jelent, hogy a humanista szellemű — értsd: filológiájú — középiskolát végeztek, amelynek valóságos érzületét a szociológus Müller-Leyers találón kulturdarwinizmusnak jellemezte. „A gyermek egyebet se hall ott, mint háborúról és hőstettekről, de hogy van a dalnak, zenének, szerszámnak is története, arról ott mit sem tanítanak. Térdig gázol a vérben; ez a középiskolák humanizmusa valójában kulturzoológia.” És ennek a szellemnek neveltje, az értelmiség megfelelően demonstrálta már a világháborúban „klasszikus” humanizmusát, amidőn a testvérgyilkos ideológiák arzenálját mozgósította. Az írástudók és általánosabban, az intellektuelek „árulása” egyik sötét szégyenfoltja ennek a kornak. Azóta se fejlődtek, nem tanultak és nem felejtettek. Itt volt a tűzpróba, a vizválasztó — Abesszinia példája. És ismét az intellektuelek voltak a háborús uszítás és szentesítés szóvivői. Ezzel az álhumanizmussal szemben, amely szóhumanizmusát önön tetteivel elmarasztalja meggyőzően és rokonszenvesen hat Th. Mann férfias hangsúlyú humanizmusa. Thomas Mann egész irodalmi alkotása és életmunkája a humanista eszmények szolgálatában áll. Az a sajátos intellektuális humanizmus ez, amely nem annyira az érzelem elemi közvetlenségéből táplálkozik, hanem inkább a szellemi rang legfelsőbb értékének és az emberméltóság tudatának etikus normájából. Intellektuális humanizmus és intellektuális etika Mann egyéniségének és művének lényegi jele. Nyilván ez annak a szellemi közösségnek és kölcsönhatásnak a tartalma, amely Mannt és Freudot egymás közelségébe hozta.

Elismerjük, Th. Mann humanizmusa a „Zauberberg” óta lényegi változáson ment át. A regényben még Settembrini ur sokszor naiv, ábrándos-békés fejtegetéseit olvastuk a humanizmus értelméről, a mai Thomas Mann már felfedi humanizmusa új, férfias vonását és militarista humanizmust hirdet. De itt megtorpan s tisztán defenzív, elhárító szellemben fogalmazza meg eszményét. Th. Mann tiltakozik azok ellen, akik azt hiszik, hogy az igazság birtokában vannak s a derű és türelmeség erényeit magasztalja. Az író egészen ma sem tudja megtagadni magát. Kétkedő szelleme, iróniája ma sem meri pozitív egyértelműséggel az igazságnak vallott meggyőződés eltökélttségét és bizonyosságát vállalni. Th. Mann a derű és türelmeség malasztját ajánlja. Derű: a lélek legfőbb bölcsessége, az élet nektárja. De magasan az élet felett kell trónolnia annak, fent a „Varázshegy” csucsain, aki ma is a derű enyhe sugárzásában szemléli a dolgokat. Akik az élet mélyeit ismerik, a perifériák

poklát, akik látják a gondokban és robotban megrokkant anyákat, az el-
 kintzott koravén gyermekeket és a lélekölő tétlenségre kárhoztatott if-
 juságot — azok nem lehetnek derűsek. Sem derűsek, sem türelmesek. A
 bölcselkedőnek lehet eszménye a derűs életszemlélet, de aki két lábbal,
 látóan és eszmélően áll a sodrában — az máskép' érez. Ami ma embert
 hajt ós feszít, az a nemes, lázadó harag, amelyből a változtató cselekvés
 szikrája kipattan. Derű — a lélek, a lét ózonfürdője. De nem lehet prog-
 ramm, hanem csak önmagából a belsőből gyöngyöző spontán jótéte-
 mény. Vannak szerencsés alkatok, amelyek önmagukból árasztják a derű
 fluidumát, egyéni létük még oly' bizonytalan sorsváltozataiban is. De a
 derű, mint egy emberközösség összhangzó életérzése, mint a társadalmi
 lét alaphangulatának kifejezése, egy ujult élet nedveiből serkedhet csu-
 pán. Ott, ahol az egyén élete tudatos tartalmat és öncélúságot kapott és
 hasonló életek egységébe fonódott. Ezt látjuk ma Keleten. Egy új élet-
 érzés sugara vetül ránk, a felszabadult, önmaga erőire és lehetőségeire
 eszmélt emberé. Aki tudatában van társadalmi léte szilárdságának s önmaga,
 valamint embertársai példáján keresztül élvezni egyéni léte kitelje-
 sedésének fellendült örömét. A felszabadult élet derűje áradt ott el. S
 ami azelőtt komoran és türelmetlenül izzott a változtatni-akarás lelki ko-
 hójában, az a beteljesedés után, megenyhült, játékos kedvvel fordul az
 élet napos oldala felé. Az emberek társadalmi derűje áradt el ott, ahol
 egykor a lelkek gomolygó köde terjengett. A lélek klímája megváltozott.
 Emlékezzünk Gogol, Dosztojevszki, Tolstoj önmarcangoló, komor prob-
 lémaíra, s állítsuk velük szembe egy Gladkov, Solochoy, Ehrenburg élet-
 igenlő derűjét. Az ellentétet át eszmélhetjük egész mélységében a válto-
 zást. Utána — mi is derűsek és türelmesek lehetünk... De ma?... Minden-
 ünnen fenyegetés acsarkodik ránk. Fizikai létünk, szabadságunk, kultu-
 ránk és jövő reménységeink veszélyben. A humanizmus értékeit egyes or-
 szágokban lábbal tiporják s Thomas Mann riadója nyilván annak az or-
 szágnak szól, amit ő is elhagyni kényszerült, mert az a humanizmus kö-
 vetelményeit megcsufította. Ertjük az írót, aki a szellem és emberméltó-
 ság nemes indulatával tiltakozik, de nem állunk meg vele a puszta vé-
 dekezésnél. Az igazi humanizmus, amely Mann szerint, kell hogy fel-
 fedje férfias, militarista jellegét, nem elégedhetik meg az elhárítással. A
 mának új aktív humanizmusra van szüksége. A történelmi helyzet a huma-
 nizmus tartalmát ujjáértékeli és annak zászlóját a feltörekvő negye-
 dik rend kezébe adja. Ma a humanizmus aktív társadalmi szerepvállalást
 jelent a jövőt formáló haladó erők érdekében — a konzerválás, a reg-
 reszsió hatalmai ellen. Választani kell. Vállalni kell az esedékes társadal-
 mi változás egész munkáját minden következményével. A humanizmus
 egész valósága ma azok oldalán van, akik a jövő feltörekvő erőit hordoz-
 zák. Az új, aktív humanizmus, amelyet Gorkij tanított, nem elégedhe-
 tik meg hangzatos, édeskés szavakkal az emberek iránti felebaráti szere-
 tettről. Ez az új, aktív humanizmus nem lírikus szerelmi ömlengéseket ki-
 ván, hanem a történelmi kötelesség, a kezdeményező cselekvés vállalását
 egy új imperialista világháború előestéjén. Ez a gorkiji aktív humaniz-
 mus amely túlhaladja Stefan Zweignak a Rotterdami Erasmus-ban meg-
 mintázott cselekvéstől irtozó humanizmusát — ma számunkra a huma-
 nizmus egyetlen lehetséges életformája. A polgárság nagy írói, R. Rol-
 land és A. Gide ide már eljutottak. Rolland feledhetetlen szépségű és
 igazságú regényében (*Az elvarázsolt lélek*) így ír a cselekvéstől vissza-
 rettenő humanizmusról: az erőszak problémája a harctól el nem választ-
 ható erőszak, amelytől sehogysem szabadulhat meg a cselekvés, még ha
 annyira is hiányzik belőle az erőszak akarása... Primum agere — előbb

cselekedni... — mondja a polgárságtól elszakadt új utra lépett Romain Rolland. Azt kell hinnünk, hogy Thomas Mann is, aki Settembrini alakjától megtette a lépést a férfias humanizmusig, elérkezik annak egyetlen lehetséges történelmileg szükséges aktív vállalásáig.

Neufeld Béla

EZ NÁLUNK LEHETETLEN! Mindenütt így kezdődik. Az emberek megrögzött optimizmussal és rövidlátóan hangoztatják: ez nálunk lehetetlen. Hogy kulturált, megnemesedett nemzetünk visszahulljon a barbárságba, hogy az őseink által nehezen kivívott szabadságjogainkat porba tiporják, hogy bekössék a szánkat, hogy az államot hazardőr, megalomániás, ugorkafára kapaszkodott akarnokok vezethessék, hogy mindenki, kit eddig nehezen viszszaeszesztünk, mert a társadalomra nézve ártalmasnak látszott, most befolyáshoz, hatalomhoz jusson; nem, ez nálunk lehetetlen. Elvégre van még józan ész, belátás, érvek, emberi érzés, apáink nem küzdhetek hiába, hogy most minden széthulljon!

Igy vigasztalták magukat azelőtt is az emberek s nemhogy eltaposták volna a regresszió ki-kibuvó virágját, fejüket rázták: ez nálunk lehetetlen. Így szóltak apáink a világháború előtt is, és így nem akarják ma sem elhinni, ami nagyon is fenyegető veszély.

Ez nálunk lehetetlen? Nagyon is lehetséges. Amerikában se hiték s most *Sinclair Lewis* kísérteties pontossággal, hol tárgyilagosan, hol tragikus grimásszal szinte megtervelte az amerikai fasizmust (*Ez nálunk lehetetlen*, Athaeneum, 1936). Mert ez még lehetetlen, ott, ahol az egész állam demokráciában született, ahol *soha* sem ismertek egyebet, mint szabadságot, hiszen a terror elől menekültek alapították telepeiket. A liberalizmus eme pionérjei is elbirhatják, eltűrhetik az erős kezet, a kemény Führer-öklöt?

Sinclair Lewis könyve után elhisszük, hogy igen, sőt az egész nagyon valószínű. Az amerikai demokratizmusnak hiányzik az alapja, nincs mélybenyúló gyökere. Felületesség, amerikai humor, laposság higitják könnyű fajsúlyúvá ezt az egyenlőséget. Lázás gyorsasággal szél-tében nőtt ország ez, a rövid együttélés nem kovácsolta még egységgé az amerikaikat. A korlátlan lehetőségek hazája, halljuk a közhelyet: ennek ma csak az az értelme, hogy az életnek nincsenek kemény, hagyományoktól megszabott vonalai, melyeket a könnyű, üres nemzedék most át ne hághatna.

A dollármilliók születése valahogy megakadt: miért ne próbálnák meg a különféle új ipar-királyok hatalomra segíteni azokat, akik egy magasabb igazságosság nevében ígérik, hogy biztosítani tudják nekik a további zavartalan dollárhalmazást? a szabad versenynek úgyis befellegzett és Roosevelt. N. I. R. A.-jától vagy a többi irányított gazdasági tervtől nem olyan nagy lépési *Sinclair Lewis* Buzz Windripjéig, az új diktátorig. Igaz, ez a fasizmus bizonyára másmilyen lesz. A Führer helyett *Chief-nek* nevezett Windrip — a regényben — kedélyesen pókerezik ingujjban, tarkóra csúsztatott kalappal soffőrökkel vagy munkásokkal. Társai rezesbandát dirigálnak vagy akár versenytúznak a strandkirálynőkkel.

De a gazdasági élet zavarai ellen, a lázadó tömegek megfékezésére, a fejét mindenütt felütő elégedetlenség, lázadás leverésére erősebb és kevésbé kedélyes módszerek kellenek. A szegény emberek nem kapják meg a beígért 5000 dollár havi fizetést és Windrip tizenöt pontja csak úgy jár, mint Hitleré: program marad, melynek megvalósításáért még